

ІНСТИТУТ АРХЕОЛОГІЇ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ

**АРХЕОЛОГІЧНІ
ДОСЛІДЖЕННЯ
В УКРАЇНІ
2017**

КИЇВ • 2019

Головний редактор
БОЛТРИК Юрій Вікторович, канд. іст. наук

Редакційна колегія
БУЙСЬКИХ Алла Валеріївна, д-р іст. наук
ГОРБАНЕНКО Сергій Анатолійович, канд. іст. наук
ЗАЛІЗНЯК Леонід Львович, д-р іст. наук, проф.
ІВАКІН Гліб Юрійович (†), член-кореспондент НАН України, проф.
КУЛАКОВСЬКА Лариса Віталіївна, канд. іст. наук
ЛИТВІНЕНКО Роман Олександрович, д-р іст. наук, проф.
МОЦЯ Олександр Петрович, член-кореспондент НАН України, проф.
ОТРОЩЕНКО Віталій Васильович, д-р іст. наук, проф.
ПОТЄХІНА Інна Дмитрівна, канд. іст. наук
САПОЖНИКОВ Ігор Вікторович, д-р іст. наук
СКОРИЙ Сергій Анатолійович, д-р іст. наук, проф.
ТЕРПИЛОВСЬКИЙ Ростислав Всеволодович, д-р іст. наук, проф.
ЧАБАЙ Віктор Петрович, член-кореспондент НАН України, проф.

Затверджено до друку Вченою радою
Інституту археології НАН України

Прийм матеріалів:
Польовий комітет ІА НАН України
просп. Героїв Сталінграда, 12
м. Київ 04210
e-mail: adu.iananu@gmail.com
факс (044) 418-33-06

Виходить за підтримки
ВГО «Спілка археологів України»

А-87 Археологічні дослідження в Україні 2017 р. — Київ: ІА НАН України, 2019. — 390 с.

ISBN 978-617-7810-01-7

Видання є щорічником, який готується до друку Польовим комітетом Інституту археології НАН України. Містить інформаційні повідомлення про роботу археологічних експедицій поточного польового сезону.

Стане в нагоді науковцям, студентам і всім, хто стежить за розвитком сучасної української археологічної науки.

УДК 904(477)

В оформленні обкладинки використано фото курганів на правому березі р. Сіверський До-
нець нижче схилом від Бахмутської траси (Бахмутка) поблизу с. Довге Слов'яносербського р-
ну Луганщини (з відео *Е. Ланга* для публікації: S. Telizhko, S. Hardy «In the Line of Fire: the
Situation with Archaeological Objects in Eastern Ukraine») та фото фрагменту аттичного чорнофі-
гурного кратеру кола Лідосу (див.: В. Крутілов, Д. Чистов «Роботи Березанської експедиції у
2016 р. (ділянка «О-Західний»)», с. 166, рис. 3).

ISBN 978-617-7810-01-7

© Інститут археології НАН України, 2019
© Автори статей, 2019

Редактор: О. О. Білинський; оформлення обкладинки: А. В. Панікарський; верстка: С. А. Горбаненко

Підписано до друку 7.05.2019 р. Формат 60 × 84 1/8. Папір офсетний.

Друк офсетний. Гарнітура Antiqua. Обл.-вид. арк. 47,7.

Ум. друк. арк. 45,4. Тираж 300 прим. Зам.

Інститут археології Національної академії наук України; 04210, м. Київ,
проспект Героїв Сталінграда, 12; www.iananu.org.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців,
вигодовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 6290 від 09.07.2018 р.

Тираж видруковано: ПП «Видавництво «Стародавній Світ»; тел.: (044) 599-34-43;

e-mail: books@ancientry.org; www.ancientry.org

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 3991 від 24.02.2011 р.

ВІННИЦЬКА ОБЛАСТЬ	
ПЕТРАУСКАС О., АВРАМЕНКО М. Розкопки пам'ятки черняхівської культури Попівка І на Вінничині	7
ВОЛИНЬСЬКА ОБЛАСТЬ	
БАЮК В. Роботи в Луцькому Історико-культурному заповіднику в 2016 р.	8
БАЮК В. Продовження дослідження давньої переправи Луцька	9
БАЮК В. Роботи в державному історико-культурному заповіднику м. Луцька в 2017 р.	10
ВЕРБА Т. Розвідки в Середньому Надстир'ї	13
СЛАЄВ О. Археологічний нагляд на об'єктах Локачинського газового родовища	14
ДНІПРОПЕТРОВСЬКА ОБЛАСТЬ	
МЕЛЬНИК О., ОТРОЩЕНКО В., СТЕБЛИНА І. Дослідження Криворізької експедиції	18
ПОЛІН С., ДАРАГАН М., ЧЕРНИХ Л. Розкопки скіфських курганів біля м. Покров	20
ДОНЕЦЬКА ОБЛАСТЬ	
БРОВЕНДЕР Ю., ПОЛІДОВИЧ Ю. Розкопки курганів на півночі Донеччини	23
ШЕВЧЕНКО І. Поховання кола Бабине, відкрите в зоні бойових дій на Донеччині	25
ЖИТОМИРСЬКА ОБЛАСТЬ	
ГНЕРА В., ОЛЕНИЧ М. Розвідка в Брусилівському районі житомирщини	27
ІєВЛеВ М., ПЕТРАУСКАС А., ТАРАБУКІН О., ХАДАДОВА М. Розкопки на Замковій горі в житомирі	28
ПЕТРАУСКАС А. Археологічні дослідження в м. Малин	30
ПЕТРАУСКАС А., ПЕТРАУСКЕНЕ А. Проведення розвідок в Коростенському районі житомирщини	31
ПЕТРАУСКАС А., ХАДАДОВА М. Виготовлення репліки маневицького монооксида в Олевську	32
ПЕТРАУСКАС А., ХАДАДОВА М. Дослідження древлянського колодязя в Олевську	34
ПЕТРАУСКАС А., ХАДАДОВА М. Дослідження на Північному городищі літописного Возв'язля	35
ЗАКАРПАТСЬКА ОБЛАСТЬ	
МОЙЖЕС В. Дослідження середньовічних церков Закарпаття	38
ПРОХНЕНКО І. Дослідження північного валу Малокопанського городища	41
ПРОХНЕНКО І., ЖИЛЕНКО М. Дослідження Середнянського замку	44
ПРОХНЕНКО І., ЖИЛЕНКО М. Розкопки Королівського замку Нялаб	47
ЗАПОРІЗЬКА ОБЛАСТЬ	
АНДРУХ С., ТОЩЕВ Г. Розкопки на Мамай-Горі у 2017 р.	51
АНТОНОВ А. Охоронні розкопки заgonу Запорізького обласного краєзнавчого музею	51
ДжОС В. Археологічні розвідки в охоронній зоні Національного історико-культурного заповідника «Кам'яна Могила»	52
ДРОВОСеКОВА О. Дослідження «Палацу» на території Історико-архітектурного музею-заповідника «Садиба Попова»	53
єЛЬНИКОВ М. Дослідження поселення Мечеть-Могила у 2017 р.	56
КОТОВА Н., КЮСАК Д., СПІЩИНА Л. (+), ТУБОЛЬЦЕВ О., ДжОС В., МАХОРТИХ С. Розкопки поселення Кам'яна Могила 1	57
ТОЩЕВ А. Дослідження Сорочинської балки біля с. Велика Знамянка	57
ТОЩЕВ Г., ТУБОЛЬЦЕВ О., АНДРУХ С. Розкопки периферії могильника «Солоха»	58
КИЇВ	
ІВАКІН Г. (+), БАРАНОВ В., ІВАКІН В., ЗОЦЕНКО І., БІБКОВ Д., ОЛЕНИЧ А., ПЕРЕВЕРЗєВ С. Науково-рятивні дослідження Архітектурно-археологічної експедиції ІА НАНУ на території м. Києва	59
ІВАКІН Г. (+), БАРАНОВ В., ЗОЦЕНКО І., ІВАКІН В. Дослідження у Феофанії	62
КОЗЛОВСЬКИЙ А., КРИЖАНОВСЬКИЙ В. Залишки давньоруського поселення в Копиревому кінці	65
КОЗЛОВСЬКИЙ А., КРИЖАНОВСЬКИЙ В. Дослідження давньоруського кладовища по вул. Кудрявській, 24-А	69
КОЗЛОВСЬКИЙ А., КРИЖАНОВСЬКИЙ В. Дослідження по вул. Михайлівській, 10 в	70
КОЗЮБА В. Розвідки на території Києва	74
ТАРАНЕНКО С., МИСЬКО Ю., БАЛАКІН С., ПАБАТ О. Археологічний сезон 2017 р. у Національному Києво-Печерському історико-культурному заповіднику	76
КИЇВСЬКА ОБЛАСТЬ	
ВІДЕЙКО М. М., ВІДЕЙКО М. Ю., СЛЕСАРєВ є. Розвідки в Обухівському районі Київської області	79
ГОТУН І., КАЗИМІР О., ШАХРАЙ Д., ГУНЬ М., ТАЙКОВА С. Осередок давньоруського язичництва у передмісті Києва	81
ГОТУН І., ПЕТРАУСКАС А., КАЗИМІР О., ШАХРАЙ Д., БАБЕНКО Р., СУХОНОС А., ГУНЬ М. Шляхами Вікентія Хвойки	84
ГОТУН І., СУХОНОС А., КАЗИМІР О., СИНІЦЯ є., ГУНЬ М. Вивчення північної периферії селища Ходосівка-Рославське	86
ІВАКІН В., ІВАКІН Г. (+), БАРАНОВ В., БІБКОВ Д., ПЕРЕВєРЗєВ С., МИЛАШЕВСЬКИЙ О. Дослідження балтського могильника XI—XII ст. на Поросці	89
КАДУН А. Обстеження підземного об'єкта в Гребенях	91
КАЗИМІР О., ГОТУН І., ШАХРАЙ Д., ОСИПЕНКО М., НЕПОМ'ЯЩИХ В., ГУНЬ М., ЛОЗНИЦЯ Т. Дослідження північно-східної частини Софіївсько-Борщагівського селища	92

М. М. Відейко, М. Ю. Відейко, Є. Слесарев

РОЗВІДКИ В ОБУХІВСЬКОМУ РАЙОНІ КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Експедиція Київського університету ім. Б. Грінченка провела розвідки в Обухівському р-ні Київської обл. для забезпечення проходження археологічної практики студентами. Були обстежені околиці сіл Велика Вільшанка, Застугна, Копачів, Перше Травня та Шевченкове. Основна увага приділена берегам балок та ярів, які пов'язані з річковою системою Стугни, правої притоки р. Дніпро. Пошуки переважно велися на правому березі Стугни, на лівобережжі обстежені лише околиці с. Застугна в районі парку «Київська Русь» (рис. 1: 1).

Район проведення розвідок на правому березі, що нині являє собою рівнину, порізану у напрямку південь — північ досить глибокими ярами, до яких зі сходу та заходу підходять дрібніші балки. Більшість із них у давні часи були у тій чи іншій мірі обводнені, що зумовило вибір певних місць для поселення. Зазначені вище особливості місцевості стали підставою для організації обстеження території, під час якого групи по 3—5 учасників експедиції ретельно вивчали обидва береги балок та ярів. Завдяки практично суцільному охопленню деяких територій, виявлено значну кількість археологічних пам'яток різних періодів, при цьому переважну більшість — вперше. Діапазон датування пам'яток — від енеоліту до Київської Русі і XVII—XIX ст. Зазначимо, що понад половину на з виявлених — пам'ятки багаточарові, де виявлено матеріали двох — трьох різних періодів.

Найдавніші матеріали належать до мідного віку, трипільська культура представлена поселенням етапу СІ (Застугна 3), де виявлено сліди зруйнованих жител (обпалену обмазку) та фрагменти керамічного посуду, кухонного (із домішками товчених мушель або піску в масі) та столового як без орнаменту, так і з заглибленим декором, в тому числі з стилізованим зображенням рослини (рис. 1: 1—3). Знайдено також фрагменти мальованого посуду, на яких частково зберігся ангоб. Судячи з того, що вини зроблені з каолінової глини, вірогідний регіон їх походження

— територія поширення томашівської локально-хронологічної групи.

Виявлено 25 пунктів з ліпним посудом (рис. 1: 4—6, 8, 9), у тому числі біля с. Велика Вільшанка, Застугна, Копачів, Ленди, Степок, Перше Травня та Шевченкове, які попередньо можливо зарахувати до раннього залізного віку. На поселенні біля с. Велика Вільшанка знайдено фрагмент кременевого серпа (рис. 1: 7). Наступні в часі — поселення черняхівської культури, їх знайдено 12, біля с. Копачів, Ленди та Велика Вільшанка. На місцях черняхівських поселень зібрано типові для неї фрагменти сірого гончарного керамічного посуду. Завдяки розвідкам 2017 р. число поселень раннього залізного віку порівняно з відомими раніше, більш ніж потроїлося, що вказує на більшу щільність заселення, ніж могло вважатися перед тим. Також додалося, більш ніж удвічі, число черняхівських селищ.

Не менш численними виявилися поселення доби Русі (16), знайдені біля с. Копачів (1), Застугна (1), Ленди (4), Перше Травня (4), Степок (3), Шевченкове (1) (рис. 2). Усі вони, окрім одного (Застугна—3), відкриті на правобережжі р. Стугни, тобто території, яку, згідно літописних свідчень, почали активно заселяти починаючи з XI ст. Виявлений на місці давньоруських поселень підйомний матеріал відповідає згаданим свідченням — найдавніші поселення мають вінця посудин типові для XI ст. Водночас більшість поселень з числа нововиявлених може бути віднесена до XII—XIII ст. Крім давньоруського посуду, виявлено фрагменти візантійських амфор, пряслице з овруцького пірофіліту (рис. 2: 12—14).

Поселення доби Русі різняться за розмірами та насиченістю підйомним матеріалом. Одні з найбільших виявлені на околиці с. Шевченкове (Шевченкове 1), воно займає близько 4 га, та Ленди 12, близько 3—5 га. Із ними пов'язані знахідки кількох фрагментів візантійських амфор (рис. 2: 15—17), а з Шевченковим 1 — фрагментованих залізних виробів та уламка залізної криці. Із цього вип-

Рис. 1. Розвідки 2017 р. в Обухівському р-ні Київської обл.: 1–3 — фрагменти керамічного посуду, трипільська культура (поселення Заступна 3); матеріали раннього залізного віку 4–6, 8, 9 — фрагменти кераміки (Велика Вільшанка 5); 7 — фрагмент серпа, кремій (поселення Велика Вільшанка 3)

Рис. 2. Розвідки 2017 р. в Обухівському р-ні Київської обл., знахідки з поселень доби Русі: 1–9 — вінця керамічного посуду (Ленди 12); 10 — денце з клеймом (Ленди 6); 11 — вушко посудини (Ленди 8); 12 — фрагмент амфори (Шевченкове 1); 13 — фрагмент амфори (Ленди 12); 14 — прясельце з овруцького пірофіліту (Ленди 8)

диває, що мешканці поселення мали власне виробництво заліза та предметів з нього. На поселенні Ленди 12 знайдене прясельце з овруцького пірофіліту (рис. 2: 13). Мешканці згаданих селищ також могли дозволити собі імпорту продукцію у амфорній тарі. Свого часу розвал візантійської амфори XII ст. було знайдено на розташованому неподалік давньоруському поселенні в ур. Коломійців яр.

Привертає увагу та обставина, що гончарний посуд з перелічених вище поселень різної якості. На великих селищах він тонкостінний, вироблений ретельніше, на невеликих — більш товстостінний. Судячи з такої різниці, посуд вироблений майстрами різної кваліфікації — можливо, це продукція з різних майстерень — міських та сільських. Таким чином, мешканці великих селищ давньоруського часу мали власне виробництво залізних виробів, можливо, керамічних, але водночас купували деякі вироби (прясельця, можливо, кераміку) і товари фасовані у амфори.

Інший тип поселення — невеличкі (до 0,2–0,4 га за поширенням підйомного матеріалу), наприклад, пункти Степок 1–3. Подібні поселення, можливо, являють собою окремі садиби або селища з кількох садиб, іноді розташовані біля джерел води по обидва боки яру або долини. Вражає щільність освоєння території давньоруським населенням, виявлена у цьому регіоні вперше. Ми бачимо, що XII — XIII ст. були часом розквіту поселень у регіоні на південь від р. Ступна.

Підбиваючи підсумки розвідок, можна дійти висновку, що подібне суцільне обстеження території дає позитивні результати і можливість відтворити та порівняти її заселення у різні історичні періоди. Упродовж лише кількох тижнів практики виявлено 64 пам'ятки різних періодів, в тому числі 57 із них — вперше. Найменше населення тут було в енеоліті (рахуючи виявлені раніше — два поселення), далі його чисельність стрімко зростає в ранньому залізному віці (25 пунктів), дещо менша в період черняхівської культури (12 поселень).

Наступний максимум заселення припадає на період XII—XIII ст., коли населених пунктів (16) на цій території існувало більше, аніж сучасних сіл. Тоді було використано усі придатні для цього місця поблизу джерел води. Мережа давньоруських поселень включала більші та менші населені пункти, які знаходилися під захистом поодиноких міст — найближчими до досліджуваного регіону були літописні Василів та Треполь. Подальше вивчення регіону дало б змогу детальніше встановити, як виглядало освоєння території навколо подібних центрів у давньоруський час.

По тотальному знищенню сіл під час монгольської навали XIII ст. на разі йде перерва до XVII ст., коли починає утворюватися нова структура розселення, вже не така щільна, як за кількості років до того, що тяжіла вже

до нижніх, обводненіших частин балок та ярів і пов'язана з нині існуючими селами, що ведуть відлік своєї історії від тих часів. Можливо, в подальшому вдасться виявити також і матеріали XIV—XVI ст., адже за актовими та писемними джерелами, ця територія залишалася заселеною, є відповідні матеріали, приміром, з Треполя — Трипілля. Процес було пригальмовано прикордонним положенням регіону упродовж останньої чверті XVII—XVIII ст., по тому майже повністю склалася сучасна мережа населених пунктів.

Досвід суцільної розвідки на Обухівщині показав її ефективність для створення сучасної карти археологічних пам'яток регіону. Залучення до цієї важливої праці студентів-практикантів виглядає перспективним як з точки зору навчального процесу, так і залучення їх до реальних наукових досліджень.

І. Готун, О. Казимір, Д. Шахрай, М. Гунь, С. Тайкова

ОСЕРЕДОК ДАВНЬОРУСЬКОГО ЯЗИЧНИЦТВА У ПЕРЕДМІСТІ КИЄВА

Результати робіт Північної експедиції Інституту археології НАНУ на селищі у Софіївській Борщагівці охарактеризовані (див. у цьому випуску: *О. Казимір, І. Готун, Д. Шахрай та ін.* Науково-рятивні дослідження північно-східної частини Софіївсько-Борщагівського селища; Продовження розкопок південної частини поселення Софіївська Борщагівка), але одна із вивчених на пам'ятці споруд заслуговує окремої уваги. йдеться про **об'єкт 179** виявлений у південній частині пункту.

Власне будівля (рисунок: А, Б), очевидно, репрезентує побутово-господарську яму, до заповнення якої після припинення використання за прямим призначенням потрапили речі, що вказують на особливості світогляду середньовічних мешканців київських передмість.

Кругла пляма споруди діаметром 1,36 м на глі навколишнього материка вирізнялася темно-сірим забарвленням супіщаного заповнення, яке по всій товщі містило вкраплення дрібних вуглинок і в західній частині у межах верхнього пласта до 0,4 м вглиб було пошкоджене сучасним перекопом. Її майже вертикальні стінки приблизно посередині висоти подекуди утворювали своєрідний кількасантиметровий підбій, що зумовило

дещо бочкоподібні обриси котловану і може маркувати нижній рівень грушоподібної споруди зі зруйнованою горловиною, а на глибині 0,72 м переходили у рівне пласке дно, перекрите у південно-західному секторі прошарком сіро-коричневого супіску, утвореного, ймовірно, у результаті осипання стінок. Крім кераміки доби Київської Русі, кісток тварин, включно з *черепом* кози свійської (?), у заповненні зібрано простежені в південному секторі на рівні 0,05—0,20 м шість *вилочок* водоплавної птиці, дві їх *металеві імітації*, значну кількість різнобарвного *намиста*, *пронизок* і *бісеру* (досить багато таких знахідок виявлено і під час промивання заповнення¹) зі скла і пасти, у придонній частині — оброблений (?) гранітний *валун*, а на глибині 0,46 м — залізну відерну *дужку* (рисунок: В).

Дослідниками переконливо доведено, що східні слов'яни сприйняли християнство не в канонічному вигляді, а шляхом поєднання

1. Насправді число цих виробів могло бути більшим: частина заповнення споруди знищена пізнім перекопом, а промивання ґрунту розпочато на етапі фіксації дрібного намиста, коли певний обсяг землі вже встигли перемістити за межі розкопу, де виділити його серед відвалів з інших ділянок було неможливо.